

**ΕΘΝΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ
ΑΪΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ**

ΔΕΛΤΙΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ ΑΪΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

1. Σύντομη παρουσίαση του στοιχείου Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς

α. Με ποιο όνομα αναγνωρίζεται το στοιχείο από τους φορείς του:

Μανιάτικο μοιρολόι, Μανιάτικα μοιρολόγια

β. Άλλη/-ες ονομασία/ες:

Μοιρολόγι

γ. Σύντομη Περιγραφή (έως 50 λέξεις):

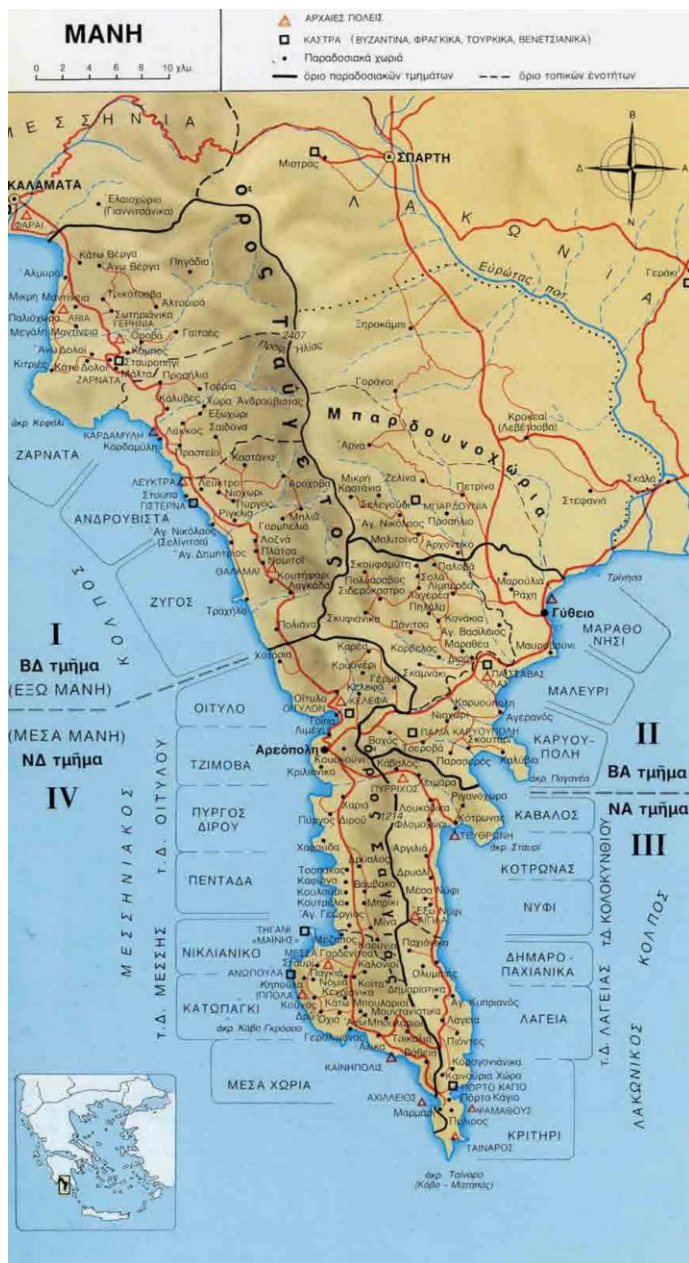
Το μανιάτικο μοιρολόι αναφέρεται τυπικά στην αυτοσχέδια θρηνητική μελοποιία, μέρος της Μανιάτικης θρηνητικής τελετουργίας (κλάμα), κυρίως από γυναίκες, γνωστές και ως μοιρολογίστριες. Με τα μοιρολόγια οι γυναίκες αντιπροσωπεύουν τους νεκρούς τους και μεταδίδουν τη μαρτυρία τους και έξω από το κλάμα ως συλλογική προφορική ιστορία που αντέχει στον χρόνο.

δ. Πεδίο ΑΠΚ:

- ☒ προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις
- ☒ επιτελεστικές τέχνες
- ☒ κοινωνικές πρακτικές-τελετουργίες-εορταστικές εκδηλώσεις
- ☐ γνώσεις και πρακτικές που αφορούν τη φύση και το σύμπαν
- ☐ τεχνογνωσία που συνδέεται με την παραδοσιακή χειροτεχνία
- ☐ άλλο

ε. Περιοχή όπου απαντάται το στοιχείο:

Η Μάνη είναι γεωγραφική περιοχή της νότιας Πελοποννήσου, η οποία εκτείνεται στη μεσαία χερσόνησο που σχηματίζει ο ορεινός όγκος του Ταυγέτου και καταλήγει στο ακρωτήριο Ταίναρο, χωρίζοντας συμβατικά το Αιγαίο από το Ιόνιο Πέλαγος. Έχει συνολική έκταση περί τα 1.800 τ. χλμ. και διοικητικά υπάγεται κυρίως στην Περιφερειακή Ενότητα Λακωνίας και δευτερευόντως στην Π.Ε. Μεσσηνίας. Εντός της Μάνης υφίσταται η άτυπη διαίρεση της λεγόμενης «Έξω Μάνης» στα βόρεια και της λεγόμενης «Μέσα Μάνης» στα νότια (Σαΐτας, 2001).

(Εικόνα 1. Γεωφυσικός χάρτης και υποδιαίρεσεις- τοπικές ενότητες της Μάνης, Σαΐτας, 2001, σ. 3)

Μετά την τελευταία διοικητική αναδιάρθρωση (2010) η Μάνη διοικητικά αποτελείται από τους δήμους Ανατολικής και Δυτικής Μάνης. Από τον γεωφυσικό χώρο της Μάνης έχουν αποσπαστεί και ενταχθεί διοικητικά, στον δήμο Καλαμάτας οι Κοινότητες Βέργας και Μικρής Μαντινείας (ΥΠ.ΕΣ., 2010).

Το αρχαίο όνομα της περιοχής ήταν «Λακωνική». Αρχικά, το όνομα «Μάνη» αναφερόταν σε πολύ περιορισμένη έκταση, ως έδρα του επισκόπου την εποχή του Λέοντα του Σοφού (886-912). Αργότερα η λέξη «Μάνη» σήμαινε συχνά τον τόπο όπου έζησαν ελεύθεροι άνθρωποι κατά τη διάρκεια της δουλείας (Καλλιδώνης, 1981). Το πιθανότερο είναι το όνομα να προέρχεται από το επίθετο «μανός», που ερμηνεύεται ως αραιός, σπάνιος, γυμνός (Μερακλής, 2004).

Χαρακτηριστικά της μορφολογίας της Μάνης είναι το τραχύ, άνυδρο και άγονο έδαφος, που συμβάλλει στο τραχύ κλίμα του χειμώνα και το θερμό του

καλοκαιριού. Απομονωμένη και δυσπρόσιτη καθώς είναι στην άκρη της Πελοποννήσου, πάντοτε σχεδόν ελεύθερη από κατακτητές, η Μάνη παρουσιάζει, όσο ελάχιστες περιοχές της χώρας μας, μακραίωνη ιστορία κατοίκησης από τους παλαιολιθικούς χρόνους έως την εποχή μας, όπως απέδειξαν τα ευρήματα στο σπήλαιο Αλεπότρυπα. Η απομόνωσή της, η ιδιότυπη γεωμορφολογία της και γενικότεροι ιστορικοί λόγοι είχαν ως αποτέλεσμα να αναπτυχθεί ένας τοπικός πολιτισμός, έκφραση του οποίου αποτελούν, μεταξύ άλλων, οι ισχυρές παραδόσεις, ο εθιμικός τρόπος κοινωνικής οργάνωσης και οι λαϊκοί τρόποι έκφρασης, όπως το Μανιάτικο Μοιρολόι (Κουτσιλιέρης, 1996).

στ. Λέξεις-κλειδιά:

Μάνη, μοιρολογίστρια, θρήνος, κλάμα, αυτοσχεδιασμός, γδικιωμός

2. Ταυτότητα του φορέα του στοιχείου ΑΠΚ

α. Ποιος/-οι είναι φορέας/-είς του στοιχείου;

Κύριοι φορείς των μανιάτικων μοιρολογιών είναι κυρίως οι μοιρολογίστριες, οι οποίες κατέχουν την τέχνη της αυτοσχέδιας δημιουργίας τους, καθώς επίσης και οι Μανιάτισσες και Μανιάτες ως μάρτυρες της επιτέλεσής τους τόσο στο πλαίσιο θρηνητικών τελετών, αλλά και έξω από αυτό.

Φορείς των μανιάτικων μοιρολογιών αποτέλεσαν και οι εντόπιοι λαογράφοι-φιλόλογοι, οι οποίοι ανέλαβαν την ενδεικτική καταγραφή αποσπασμάτων από μοιρολογιών σε συλλογές, συμβάλλοντας στη διατήρησή τους στο χρόνο ως στοιχεία της τοπικής, αλλά και εθνικής πολιτισμικής κληρονομιάς.

Επιπλέον φορείς σήμερα λογίζονται και οι λαογραφικοί σύλλογοι της περιοχής.

Το Ινστιτούτο Σπάρτης, υπό την αιγίδα και την υποστήριξη του Δήμου Ανατολικής Μάνης, σε συνεργασία με την πλειονότητα των προαναφερθέντων φορέων και με τη συμμετοχή ανθρωπολόγων, ιστορικών, λαογράφων, γλωσσολόγων και τοπικών συλλόγων, συνέστησε μια ομάδα μελέτης, προστασίας και προβολής του μανιάτικου μοιρολογιού, με την επωνυμία «Πρωτοβουλία για τη διαφύλαξη και ανάδειξη του Μανιάτικου Μοιρολογιού».

β. Έδρα/τόπος

ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ

Διεύθυνση: Ελευθερολακώνων 1, Σπάρτη ΤΚ: 23200

Τηλ. 2733360300 FAX 2733023813

e-mail: dimarxos@1315.syzefxis.gov.gr url/siteweb: www.anatolikimani.gov.gr

&

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΣΠΑΡΤΗΣ

Διεύθυνση: Κωνσταντίνου Παλαιολόγου 69, Σπάρτη ΤΚ: 23100

Τηλ. 2731089400 FAX 2731094131

e-mail: institoutospartis@gmail.com url/ siteweb: www.insparta.gr

γ. Περαιτέρω πληροφορίες για το στοιχείο:

Αρμόδιο/-α πρόσωπο/-α

Όνομα: Αναστασία Κανελλοπούλου

Ιδιότητα: Πρόεδρος του Ινστιτούτου Σπάρτης – Φιλολόγος

Διεύθυνση: Κ. Παλαιολόγου 67 - Σπάρτη ΤΚ: 23100

Τηλ. 2731089800, 6944602206 FAX 2731094131

e-mail: tkanelo@otenet.gr

&

Όνομα: Πέτρος Ανδρεάκος

Ιδιότητα: Δήμαρχος Αν. Μάνης

Διεύθυνση: Ελευθερολακώνων 1 - Γύθειο ΤΚ: 23200

Τηλ. 2733360300 FAX 2733023813

e-mail: dimarxos@1315.syzefxis.gov.gr

3. Αναλυτική περιγραφή του στοιχείου ΑΠΚ, όπως απαντάται σήμερα (έως 1.000 λέξεις)

Η ιδιαιτερότητα των μανιάτικων μοιρολογιών αναδύεται από τις διαφορετικές και δυναμικές τους όψεις και λειτουργίες στην κοινωνία της Μάνης. Οι πολλαπλές και μεταβαλλόμενες όψεις τους εξηγούν την σημασία των μανιάτικων μοιρολογιών για τις Μανιάτισσες και Μανιάτες μέχρι και σήμερα και επιβεβαιώνουν την αξία τους ως στοιχείο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της Μανιάτικης κοινότητας.

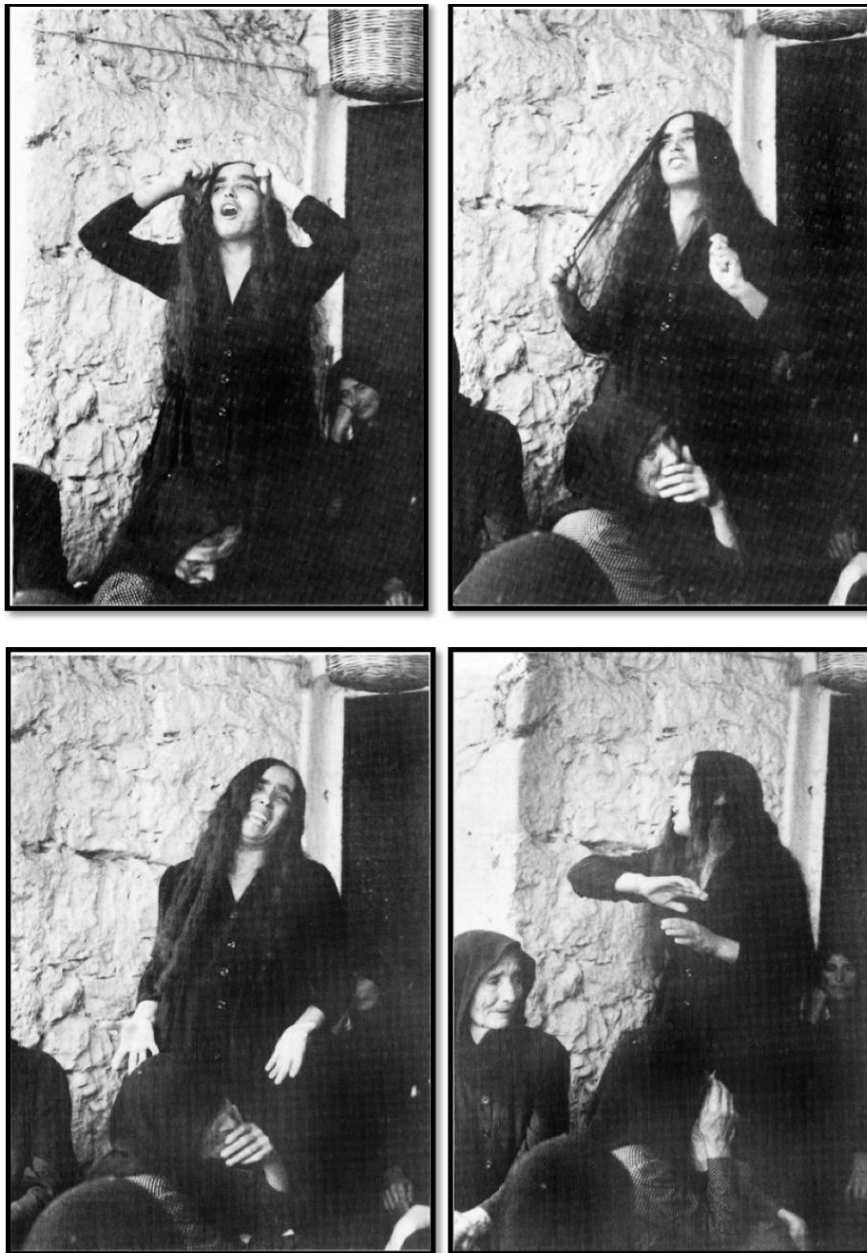
Συνοπτικά, και όπως θα αναλύσουμε παρακάτω, το μανιάτικο μοιρολόι αποτελεί:

- α. μέρος της θρηνητικής τελετουργίας (κλάμα)
- β. είδος τέχνης του λόγου
- γ. προφορική αφήγηση και κοινωνικό λόγο

α. Το μοιρολόι ως μέρος του θρηνητικής τελετουργίας

Το μανιάτικο μοιρολόι αποτελεί έναν πολιτισμικά ιδιαίτερο τρόπο θρηνητικής έκφρασης και κοινοποίησης του πόνου, αλλά και 'παραπόνων' που είναι στενά συνυφασμένος με τις τελετουργίες του θρήνου, γνωστές στη Μάνη και ως κλάμα. Στο μανιάτικο μοιρολόι συμπλέκεται ο πόνος και η μνήμη της μοιρολογίστριας με την ιστορία, την τελική κρίση και την μνήμη του νεκρού. Συνιστά, έτσι, μαρτυρία και αντιπροσώπευση του νεκρού τόσο στο κλάμα, όσο και πέρα απ' αυτό. Στο πλαίσιο του κλάματος, η επιτέλεση του μοιρολογιού υπερτονίζεται τυπικά από τελετουργικούς λυγμούς, άναρθρες κραυγές, αναστεναγμούς, και βαριές ή κομμένες ανάσες, χτυπήματα στο στήθος, γρατζουνίσματα του προσώπου, τράβηγμα των μαλλιών, τράβηγμα των συλλαβών, και αυτοσχέδιους αφηγηματικούς μονολόγους (Φέρμορ, 1973; Seremetakis, 1991; βλ. Εικόνα 2). Ο σωματοποιημένος αυτός τρόπος συν-

αισθηματικής εκφοράς υποδηλώνει μεταφορικά τον κοινωνικό θάνατο της μοιρολογίστριας ως απάντηση στην απώλεια που βιώνει (Seremetakis, 1991).

Εικόνα 2. Μοιρολόι στο πλαίσιο κλάματος της Μαρίας Α. για οικείο της (Πηγή: Βαγιακάκος 2004)

Η επιτέλεση του μοιρολογιού καθοδηγείται από μία κεντρική μοιρολογίστρια (κορυφαία). Στην επιτέλεση συμμετέχει και ομάδα από γυναίκες (χορός) που «παίρνουν» διαδοχικά το μοιρολόι ή μία από την άλλη (βλ. παράδειγμα 1):

1.

«Πες το και να το ματαπής
καιγώ την άδεια ζητού
να το μιλήσου να το που..»

(«που Γεωργίου Μιχελάκου ή Μαντούβαλου», Συλλογή Γιάγκου Στριλάκου; Γιάχογλου, 2008)

Η διαδοχή πραγματοποιείται με συγκεκριμένη τάξη που ορίζεται από το βαθμό συγγένειας ή άλλης μορφής κοινωνικής εγγύτητας με τον νεκρό και η οποία δηλώνεται από την μοιρολογίστρια. Αξίζει να σημειωθεί ότι στη Μάνη δεν υπήρξαν «επαγγελματίες μοιρολογίστριες».

Οι γυναίκες που συμμετέχουν στο κλάμα (βλ. Εικόνα 3) απαντούν αντιφωνικά στην επιτέλεση του πόνου από την κορυφαία με λυγμούς και επαναλήψεις στίχων, είτε για να επικυρώσουν ή και για να αμφισβητήσουν τον λόγο της, προτείνοντας ή αντιπροτείνοντας, έτσι, την περαιτέρω αναπαραγωγή του λόγου του μοιρολογιού και έξω από το κλάμα. Το μοιρολόι, επομένως, ως τελετουργική πράξη συνδέει και υπερβαίνει τα όρια μεταξύ γλωσσικής και σωματικής έκφρασης, σκέψης και συναισθήματος, καθώς επίσης και τελετουργίας και καθημερινότητας (Seremetakis, 1991) ακόμα και στις μέρες μας (Varvantakis, 2013).

Εικόνα 3. Πομπή στο νεκροταφείο μετά από το κλάμα του Νικόλα Κ. στην Αερόπολη, (Φωτογραφία: Αντώνιος Περρής, Πηγή: Varvantakis, 2013)

Στη Μάνη το μοιρολόι θεωρείται χρέος στο νεκρό και την οικογένειά του, όπως φαίνεται στο παρακάτω απόσπασμα, όπου σημειώνεται, επίσης, και η σημασία να ακολουθήσουν οι μοιρολογίστριες το τυπικό της επιτέλεσης:

2.
«Σας παρακαλώ πολύ
μένα μου το'χει εντολή
όλες να τονε κλάψετε
να δακροκατεβάσετε
μόνο με λίγη προσοχή
όμορφα για να κλαφτεί»

(Seremetakis, 1991, σ. 89)

β. Το μανιάτικο μοιρολόι ως είδος τέχνης του λόγου

Το μανιάτικο μοιρολόι αποτελεί συναισθηματικά φορτισμένο, παραστατικό και δραματικό λόγο, ο οποίος εκφέρεται στον ποιητικό ρυθμό του δεκαπεντασύλλαβου (Έξω Μάνη) ή του οχτασύλλαβου μέτρου (Μέσα Μάνη), όπως στο παρακάτω παράδειγμα αρχής μοιρολογιού:

4.

«Μ'έκανε το μυαλό νερό
και κουρταλεί σαν κλούβιο αυγό
ο χάρος και ο Γερμανός...»

(«Το μοιρολόι του Γιάγκου Στριλάκου», Γιαξόγλου, 2018, σ.363)

Σε γενικές γραμμές τα μοιρολόγια αποτυπώνουν ιστορίες ζωής και θανάτου οικείων προσώπων. Οι ιστορίες αυτές κυκλοφορούν από στόμα σε στόμα στην κοινότητα και συγκροτούν, αλλά και διατηρούν ζωντανή τόσο τη μνήμη των μελών της κοινότητας, όσο και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του Μανιάτικου τρόπου ζωής, έτσι, όπως αυτά μεταβάλλονται στον χρόνο. Υπάρχουν και μοιρολόγια που αναφέρονται στη δημόσια ζωή και εξιστορούν περιπτώσεις συμμετοχής στα κοινά, στράτευσης, ιστορίες ηρωισμού και τοπικής περηφάνιας. Ειδική κατηγορία αποτελούν τα μοιρολόγια που εξιστορούν τις αντεκδικήσεις μεταξύ οικογενειών, οι οποίες επιβάλλονταν σε συγκεκριμένες περιπτώσεις από τον εθιμικό δικαίωμα ή γδικισμό (Κουτσιλιέρης, 1997), όπως δείχνει το παρακάτω απόσπασμα:

3.

«... Όλοι στο σπίτι εκάθοντα
και κάνασι γεροντική
ποιος να ζαλωθεί το γκρά
και τη λουρίδα τη μακρυά
να κυνηγήσει το φονιά...»

(«Το μοιρολόι του Κωνσταντή», Κάσσης, 1980, σ. 200)

Τέτοια μοιρολόγια δεν λέγονται πια, καθώς ο εθιμικός γδικισμός έχει εκλείψει. Παρόλα αυτά, αποσπάσματα τέτοιου τύπου μοιρολογιών συνεχίζουν να λέγονται και στις μέρες μας από Μανιάτισσες ως 'παλιά μοιρολόγια' ή 'ιστορίες' με τα οποία υπενθυμίζονται ή και διαγράφονται παλιότερες οικογενειακές αντιδικίες (Γιαχογιου, 2019). Επιπλέον είδος μοιρολογιού αποτελούν τα μοιρολόγια που 'πλέκονται' από Μανιάτες άντρες με σκοπό να σατιρίσουν τα πολιτικά επίκαιρα, τα οποία είναι γνωστά και ως *σατυρικά ή τσάτιρες* (Κάσσης, 1985).

Η αφηγηματικότητα των μανιάτικων μοιρολογιών προσομοιάζει στον τρόπο οργάνωσης των τυπικών προφορικών ιστοριών προσωπικής εμπειρίας. Τα μοιρολόγια πλέκονται συνήθως σε διαδοχικές ενότητες δίστιχων ή τρίστιχων και κύκλους συνοπτικών επεισοδίων. Οι μοιρολογίστριες ενεργοποιούν και 'ταιριάζουν' παραστατικές εκφράσεις στο αφηγηματικό μέτρο του οχτασύλλαβου (Μέσα Μάνη) 'πατώντας' σε έναν σκελετό που αποτελείται από τα μέρη του προσανατολισμού, της επιπλοκής και της αξιολόγησης γεγονότων και προσώπων (Γιαχογιου, 2008). Οι τυπικές αφηγηματικές διαστάσεις επιτρέπουν τόσο την σύνθεσή τους και την προσαρμογή τους σε διαφορετικές

περιστάσεις, όσο και την απομνημόνευσή τους και την κυκλοφορία τους από στόμα σε στόμα. Ορισμένα μοιρολόγια καταλήγουν να αποκρυσταλλωθούν ως εμβληματικές ιστορίες που προβάλλουν συγκεκριμένες όψεις της Μανιάτικης ζωής και αποτυπώνονται και σε γραπτές συλλογές από τοπικούς, κυρίως, συλλέκτες.

Ο λόγος των μοιρολογιών εκφέρεται στο μανιάτικο προφορικό ιδίωμα, στο οποίο συνοψίζονται φράσεις, μεταφορές και εικόνες με την αμεσότητα και παραστατικότητα του προφορικού λόγου. Ο συνδυασμός αυτός ποιητικού μέτρου, περιεχομένου, αφηγηματικότητας, και προφορικού ιδιώματος συνιστούν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του μανιάτικου μοιρολογιού ως τέχνη του λόγου και το διακρίνουν από τα μοιρολόγια που λέγονται σε άλλες περιοχές της Ελλάδας.

γ. το μανιάτικο μοιρολόι ως προφορική αφήγηση και κοινωνικός λόγος

Το μοιρολόι αποτελεί ένα ζωντανό τρόπο έκφρασης, μέσω του οποίου οι Μανιάτισσες κοινοποιούν τον πόνο τους όταν έρχονται αντιμέτωπες με τον θάνατο ή δυσκολίες στη ζωή τους. Επιπλέον, με τα μοιρολόγια τους εγγράφουν στο δημόσιο λόγο της κοινότητας τυχόν παράπονα και κριτικές αναφορές σε αυτούς που θεωρούν υπεύθυνους για την απώλειά τους, κριτικάροντας κάποιες φορές ακόμα και τον ίδιο τον νεκρό ή και τις ίδιες τις μανιάτικες 'αξίες'. Ως κοινωνικός λόγος, τα μανιάτικα μοιρολόγια εγγράφουν την ιστορία της Μάνης και τον μεταβαλλόμενο τρόπο ζωής των κατοίκων της ως λόγο πόνου και δικαίου άμεσα συνυφασμένο με τον τόπο.

Τα μοιρολόγια χρησιμοποιούνται και σε άλλες κοινωνικές εκδηλώσεις με τις απαραίτητες προσαρμογές. Σε αυτές τις περιπτώσεις, επιτελούνται με μειωμένη συναισθηματική φόρτιση και χωρίς να απαιτείται η ενεργή συμμετοχή άλλων γυναικών. Για παράδειγμα, οι γυναίκες λένε μοιρολόγια κατά τη διάρκεια αγροτικών εργασιών στο χωράφι, αλλά και οικιακών εργασιών ή ανταλλάσσουν παραλλαγές και αποσπάσματα μοιρολογιών κατά τη διάρκεια καθημερινών συνομιλιών στη γειτονιά - ή αλλιώς ρούγα - στο πλαίσιο αναθύμησης προσωπικού πόνου ή κοινωνικού σχολιασμού.

Τα μοιρολόγια συνδέουν προσωπικές ιστορίες ζωής και θανάτου ή συγκεκριμένα περιστατικά και γεγονότα με κοινωνικές αξίες και αισθητικές-ποιητικές διαστάσεις. Χρησιμοποιούνται τόσο για την έκφραση και κοινοποίηση του προσωπικού πόνου, όσο και για την συγκρότηση της συλλογικής προφορικής ιστορίας, μνήμης και ταυτότητας της κοινότητας των Μανιατισσών και Μανιατών. Παρότι το μανιάτικο μοιρολόι δεν έχει την ίδια θέση που είχε στην κοινότητα μέχρι τα μέσα του 20ου αιώνα, η σημασία του ως ένας ζωτικός δυναμικός λόγος που συνδέει συν-αισθηματικά το παρελθόν με το παρόν, αλλά και το μέλλον της κοινότητας και των ανθρώπων της παραμένει αδιαμφισβήτητη.

4. Χώρος/εγκαταστάσεις και εξοπλισμός που συνδέονται με την επιτέλεση/άσκηση του στοιχείου ΑΠΚ

Ως χώροι τέλεσης του μοιρολογιού θεωρούνται το σπίτι του νεκρού, η εκκλησία και το νεκροταφείο. Τα μοιρολόγια λέγονται, ωστόσο, και έξω από το κλάμα, στο χωράφι, στο σπίτι και στη ρούγα, ενώ οι «τσάτιρες» λέγονται σε κοινωνικές συνεστιάσεις, π.χ. καφενείο.

5. Προϊόντα ή εν γένει υλικά αντικείμενα που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της επιτέλεσης/άσκησης του στοιχείου ΑΠΚ

Τα μοιρολόγια αποτελούν στοιχείο άυλου πολιτισμού και συνεπώς δεν προκύπτουν συγκεκριμένα προϊόντα ή εν γένει υλικά αντικείμενα ως αποτέλεσμα της επιτέλεσής τους.

6. Ιστορικά στοιχεία για το στοιχείο ΑΠΚ (έως 500 λέξεις)

Σύντομα ιστορικά-κοινωνιολογικά-ανθρωπολογικά στοιχεία για τον μανιάτικο τρόπο οργάνωσης και τον αναπόσπαστο κοινωνικό ρόλο του μοιρολογιού σε αυτόν

Ο κλειστός και «φυλετικός» τρόπος ζωής της Μάνης που βασιζόταν στην καταγωγή που ορίζεται από τον πατέρα και όσους (άνδρες) συνδέονται μαζί του με σχέσεις ευθύγραμμης αιματοσυγγένειας, είναι άμεσος απότοκος του άνδρου και άγονου τόπου. Αυτός ο τρόπος ζωής καθόρισε διαχρονικά τους διακριτούς ρόλους της οικογενειακής διαστρωμάτωσης και ιεράρχησης, διατηρώντας τις αρχαϊκές δομές και την κοινωνική διάρθρωση με βάση τα γένη (Αλεξάκης, 1980). Στο πλαίσιο αυτού του «κοινωνικού ήθους», το κύρος για τον Μανιάτη έγκειται κυρίως στην τιμή, στην ανδρεία και στη λεβεντιά, αξίες, οι οποίες ήταν κυρίαρχες στην κλειστή φτωχή κοινωνία της Μάνης. Κατά αυτόν τον τρόπο, η γυναίκα «περιορίζεται» σε δευτερεύοντα ρόλο στην καθεστηκυία δομή της κοινωνίας, απουσιάζοντας ουσιαστικά από την ενεργό πολιτική πραγματικότητα. Ο θρήνος, ωστόσο, των νεκρών υπήρξε ο χώρος ανάπτυξης και δημόσιας έκφρασης της γυναικείας τοπικής ισχύος, μέσα από το πολιτισμικό φορτίο του μοιρολογιού (Λυδάκη, 2004).

Για τη Μάνη τόσο το μοιρολόι όσο κι ο γδικηωμός συνιστούν ψυχολογικές καταπραϋντικές λειτουργίες της έντονης βίωσης στις σχέσεις νεκρών και ζωντανών μέσα στο γενεαλογικό πλαίσιο (Αλεξάκης, 1980). Οι γυναίκες-μοιρολογίστριες, αν και όχι οι κατ' αποκλειστικότητα παραγωγοί μοιρολογιών, διαδραμάτιζαν κυρίαρχο ρόλο στο μοιρολόι, μιας και μέσα από αυτό κατόρθωναν να εκφράσουν με ένταση τη δική τους φωνή. Δημιούργησαν, έτσι, ένα συναισθηματικό θύλακα, κωδικοποιημένο σε ένα κοινωνικό «στάτους», που συνδιαμόρφωσε -διαμέσου της φωνητικής και σωματικής έκφρασής τους- το ξεχωριστό ντόπιο ήθος της Μάνης (Σερεμετάκη, 2017).

Στη λαογραφική μας παράδοση, η απόλυτη πεποίθηση ότι η ζωή συνεχίζεται και πέραν του κόσμου τούτου, έχει συντελέσει διαχρονικά στη δημιουργία μοιρολογιών (Λουκάτος, 1940). Η ελληνική παράδοση, από την αρχαιότητα έως σήμερα, αντιμετωπίζει το θάνατο ως αναπόσπαστο μέρος της ζωής. Οι αρχαίοι Έλληνες θεωρούσαν τους νεκρούς τους ιερούς: «...καὶ γὰρ ὅσιον τοὺς

μεθεστώτας ίερούς νομίζειν ...» (Πλούταρχος, Σόλων, 21) και τους τιμούσαν με μεγαλοπρεπείς τελετές (Βρεττός, 2003). Η θρηνητική πράξη περιλάμβανε στοιχεία κίνησης, όπως το βίαιο τράβηγμα των μαλλιών, το ξέσχισμα των ρούχων και του προσώπου, ολοφυρμό και τραγούδι, ενώ συνοδευόταν από τον διαπεραστικό ήχο του αυλού. Ο ρυθμός του θρήνου ήταν άλλοτε αργός και μεγαλοπρεπής και άλλοτε άγριος και έντονος (Βρεττός, 2003).

Η μετάβαση από την Ελληνική Αρχαιότητα / τον Δωδεκαθέισμό στο Χριστιανισμό πραγματοποιήθηκε σταδιακά και με διαφορετικούς ρυθμούς από τόπο σε τόπο, ωστόσο η Εκκλησία τελικά αποδέχτηκε και αφομοίωσε σταδιακά το εθιμικό τελετουργικό του θρήνου (Παπαδόπουλος, 2007). Ο διάλογος αυτός μεταξύ του ζωντανού και του νεκρού, που παριστάνεται αντιφωνικά από δύο ομάδες θρηνούντων αποτελεί ακόμα και σήμερα, κομβικό στοιχείο των μανιάτικων μοιρολογιών (Μαλεβίτση, 1999, Seremetakis, 1991).

7. Η σημασία του στοιχείου σήμερα (έως 300 λέξεις)

α. Ποια είναι η σημασία του στοιχείου για τα μέλη της κοινότητας/τους φορείς του;

Το μανιάτικο μοιρολόι αποτελεί ζωντανό τρόπο σύνδεσης της κοινότητας των Μανιατισσών και Μανιατών με την ιστορία της γενιάς και του τόπου τους. Συνεχίζει μέχρι και σήμερα να αποτελεί σημαντική παρακαταθήκη πόνου και μνήμης, αλλά και ζωντανό λόγο άμεσα συνυφασμένο με την (ανα)συγκρότηση της τοπικής ταυτότητας για τα μέλη της κοινότητας και τους φορείς του. Στα μοιρολόγια αποτυπώνεται ο Μανιάτικος τρόπος ζωής, έτσι όπως αυτός μεταβάλλεται στον χρόνο, το τοπικό γλωσσικό ιδίωμα και μαζί μ'αυτό, οι συνυφασμένοι με τον τόπο τρόποι κοινοποίησης του πόνου και του λόγου δικαίου. Μέσα από το μοιρολόι ως μαρτυρία και ως προφορική ιστορία, (ανα)βιώνεται το αίσθημα του συν-ανήκειν στην κοινότητα.

β. Ποια είναι η σημασία του στοιχείου για τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία;

Το μανιάτικο μοιρολόι έχει αποτελέσει συστατικό κομμάτι της συγκρότησης της εθνικής ταυτότητας, μέσα από την (επιλεκτική) αποθησαύρισή του ως μέρος του 'ελληνικού' λαϊκού πολιτισμού στις αρχές του 20^{ου} αιώνα από φιλόλογους-λαογράφους, όπως ο Νικόλαος Πολίτης και άλλοι. Στο μανιάτικο μοιρολόι αποθησαυρίζεται ο γλωσσικός πλούτος και η διαλεκτική ποικιλότητα από την οποία αναδύθηκε αυτό που σήμερα αναγνωρίζουμε ως 'ελληνική γλώσσα'.

Το μανιάτικο μοιρολόι δεν είναι απλώς ένα γλωσσικό κα πολιτισμικό μνημείο, αλλά εγγράφεται στο πολιτισμικό φαντασιακό της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας. Αποτελεί ζωντανή πηγή έμπνευσης και εκφραστικότητας για τους Έλληνες ποιητές και λογοτέχνες (για παράδειγμα Γιάννης Ρίτσος, Μαρία Πολυδούρη; βλ. Holst-Warhaft, 1991), θεατρικούς συγγραφείς, σκηνοθέτες και ερμηνευτές, και μουσικούς αλλά και για καλλιτέχνες πέρα από την Ελλάδα, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της πρωτοποριακής Diamanda Galàs με Μανιάτικες ρίζες, η οποία περιγράφεται ως η μοιρολογίστρια των θυμάτων του σύγχρονου κόσμου.

γ. Συμμετείχε και πώς η κοινότητα στην προετοιμασία της εγγραφής του στοιχείου στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς;

Οι απόψεις των απανταχού Μανιατών εκφράστηκαν μέσω της επισυναπτόμενης επιστολής του Δημάρχου Ανατολικής Μάνης, κ. Πέτρου Ανδρεάκου προς το ΥΠΠΟΑ, και των επίσης επισυναπτόμενων επιστολών των προέδρων των λαογραφικών συλλόγων και των συλλόγων γυναικών της Μάνης, όπως αυτοί αναφέρονται στη σχετική λίστα στο τέλος του παρόντος Δελτίου. Σύμφωνα με τις προαναφερθείσες επιστολές το μανιάτικο μοιρολόι αποτελεί ζωντανό λόγο συν-αισθήματος και μνήμης, αναπόσπαστο στοιχείο της ταυτότητας των Μανιατισσών και Μανιατών. Παράλληλα το μανιάτικο μοιρολόι έχει ευρύτερη απήχηση καθώς συγκροτεί κομμάτι της πλούσιας πολιτισμικής και γλωσσικής κληρονομιάς της Ελλάδας, αλλά και πηγή έμπνευσης για καλλιτεχνική και πολιτική δράση στο τώρα. Για όλους τους παραπάνω λόγους είναι απαραίτητο το μανιάτικο μοιρολόι αρχικά να διαφυλαχθεί και ακολούθως να αναδειχθεί μέσω της εγγραφής του στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας.

8. Διαφύλαξη/ανάδειξη του στοιχείου

α. Πώς μεταδίδεται το στοιχείο στις νεότερες γενιές σήμερα;

Το μανιάτικο μοιρολόι αποτελεί μία βιωματική πρακτική και μέσο κοινωνικής έκφρασης, του οποίου η μετάδοση από γενιά σε γενιά συνεχίζει να είναι κυρίως προφορική, παρ' όλες τις έντυπες καταγραφές. Τη δυναμική αυτή της μεταδοσιμότητας των μανιατικών μοιρολογιών παρατηρούσε ήδη ο Πάτρικ Λη Φέρμορ όταν σημείωνε ότι οι μοιρολογίστριες «δε μπορούν να θυμηθούν τι είχαν τραγουδήσει, έξω από μερικά ασύνδετα κομμάτια. Αν το μοιρολόι ήταν κατά κάποιο τρόπο σημαντικό, τότε ξανασυνδέεται μετά απ' τους παρισταμένους. Μ' αυτό τον τρόπο διαδοθήκανε κι έγιναν γνωστά μερικά τραγούδια, που οι γυναίκες τα απαγγέλλουν τραγουδιστά, γενιές μετά καθώς κλώθουν, υφαίνουν ή τριβουν τις ελιές» (Πάτρικ Λη Φέρμορ, 1973, σ. 98-109).

Οι συνθήκες ζωής και αντίληψης για τον θάνατο στον σύγχρονο κόσμο έχουν προφανώς μεταστραφεί αισθητά με αποτέλεσμα η χρήση των μοιρολογιών να έχει περιορισθεί σημαντικά και, ως ένα βαθμό, να υφίσταται μια διαφοροποίηση στο περιεχόμενό τους. Ωστόσο, όπως αναφέρει η Σερεμετάκη (2017) «η σύνθεση και το τραγούδημα του μοιρολογιού ισοδυναμούν με ταξίδι και αντιμετώπιση της μοίρας» (σελ. 175), γεγονός που καθιστά το μοιρολόι ικανό να υπερκεράσει την κατά Saunier (1999) τάση της «καλπάζουσας διάλυσης του παραδοσιακού πολιτισμού» (σελ. 17).

β. Μέτρα διαφύλαξης/ανάδειξης του στοιχείου που έχουν ληφθεί στο παρελθόν ή που εφαρμόζονται σήμερα (σε τοπική, περιφερειακή ή ευρύτερη κλίμακα)

Τα έως σήμερα μέτρα διαφύλαξης και ανάδειξης του Μανιατικού Μοιρολογιού δύνανται να εντοπιστούν κυρίως σε δράσεις είτε τοπικών συλλογικών φορέων είτε ιδιωτών στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Το σπουδαιότερο επίτευγμά τους,

πέραν της ακαδημαϊκής έρευνας εξεχόντων επιστημόνων, είναι η πληθώρα συλλογών των μανιάτικων μοιρολογιών, μέρος των οποίων συμπεριλήφθηκε στην παρούσα βιβλιογραφία. Η αγάπη των Μανιατισσών και των Μανιατών για το ιδιαίτερο πολιτιστικό καλλιτεχνικό δημιούργημα του τόπου τους είναι πηγαία και φανερώθηκε με τον πιο έκδηλο τρόπο τον περασμένο αιώνα, κατά τον οποίον επιδόθηκαν με αξιοθαύμαστο ζήλο στην καταγραφή του και τη διάσωση εκατοντάδων μοιρολογιών.

γ. Μέτρα διαφύλαξης/ανάδειξης που προτείνεται να εφαρμοστούν στο μέλλον (σε τοπική, περιφερειακή ή ευρύτερη κλίμακα)

Το Μανιάτικο Μοιρολόι αποτελεί ένα κοινοτικό φαινόμενο, ένα «πολιτιστικό κράμα» τοπικής ιστορίας και διαλογικής πρακτικής. Επομένως, η κοινότητα επιβάλλεται να διαδραματίσει τον πρωταγωνιστικό ρόλο σε όλες τις δράσεις διαφύλαξης και ανάδειξης του Μανιάτικου Μοιρολογιού ως ενός ιδιαίτερου και δυναμικού στοιχείου του ελληνικού παραδοσιακού λαϊκού πολιτισμού.

Οι συμβαλλόμενοι φορείς έχουν καταρτίσει ένα επιμελές σχέδιο για τη συστηματική προστασία του και την επικοινωνία του με το ελληνικό και το διεθνές κοινό, μέσα στο οποίο περιλαμβάνεται και η ένταξή του στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς ως συμβολική καταξίωση του Μανιάτικου Μοιρολογιού στη συνείδηση των Ελλήνων.

Οι συζητήσεις που έλαβαν χώρα υπό την εποπτεία του Δήμου Ανατολικής Μάνης και κατά τις οποίες συμμετείχαν οι λαογραφικοί και πολιτιστικοί σύλλογοι της Μάνης καθώς και προσωπικότητες αναγνωρισμένου επιστημονικού κύρους, κατέληξαν στην ομόφωνη απόφαση των κάτωθι:

1. Δημιουργία Ψηφιακού Μουσείου για το Μανιάτικο Μοιρολόι, όπου για πρώτη φορά θα βρίσκεται ψηφιοποιημένη όλη η σχετική βιβλιογραφία (χειρόγραφα, μελέτες κτλ.) και, παράλληλα, ίδρυση Κέντρου Μελέτης με στόχο τη μελέτη του πολιτιστικού αυτού στοιχείου.
2. Πραγματοποίηση εκπαιδευτικών επισκέψεων στα σχολεία όλων των βαθμίδων που βρίσκονται -αρχικά- στη Μάνη και συναντήσεων-συζητήσεων στα χωριά της Μάνης με στόχο την ευαισθητοποίηση των νέων Μανιατισσών και Μανιατών.
3. Σύσταση ενός δικτύου θρηνητικών παραδόσεων με φορείς περιοχών όπου υπάρχουν συναφείς εκφράσεις πένθους με στόχο την ολοκληρωμένη μελέτη του πένθους ως πανανθρώπινου φαινομένου και μέσου προώθησης διαπολιτισμικών επαφών.
4. Διεξαγωγή ετήσιου συμποσίου στη Μάνη με θέματα που άπτονται του Μανιάτικου Μοιρολογιού και των ιστορικών, κοινωνικών, γλωσσικών, και πολιτιστικών του διαστάσεων με στόχο την καλύτερη κατανόηση και ανάδειξη της σημασίας του, αλλά και την προαγωγή της επιστημονικής έρευνας και συνεργασίας.
5. Υποστήριξη προσπάθειών καταγραφής αποσπασμάτων τόσο παλιών, όσο και καινούργιων μοιρολογιών με στόχο τη διεπιστημονική μελέτη τους και, κυρίως, την διαφύλαξή τους.
6. Δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών με βάση το Μανιάτικο Μοιρολόι και τα θέματα που αυτό «αγγίζει» με στόχο την ομαλή ένταξη των τουριστών στην ιστορικοπολιτιστική πραγματικότητα της Μάνης.

7. Βασική Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφικές παραπομπές

Αλεξάκης, Ελευθέριος. 1980. *Τα γένη και η οικογένεια στην παραδοσιακή κοινωνία της Μάνης*, Αθήνα.

Alexiou, Margaret. 2002 [1974] *The ritual lament in Greek tradition*. Oxford: Rowman & Littlefield.

Φέρμορ, Πάτρικ Λη. 1973. *Μάνη*. (Μτφρ. Τζαννής Τζαννετάκης). Αθήνα: Κέδρος.

Giaxoglou, Kyriaki Korina. 2008. *Maniat laments as narratives: Forms and Norms of Entextualisation*. London: King's College London (unpublished PhD Thesis).

Γιαξόγλου, Κορίνα. 2018. *Η ανακάλυψη του μανιάτικου μοιρολογιού*. Λακωνικόν Ημερολόγιον 2018: Αφιέρωμα στη Μάνη. Σπάρτη: Εκδόσεις Ιδιομορφή, σ. 359-363.

Holst-Warhaft, Gail. 1991. 'Knives, forks and photographs: The appropriation and loss of traditional laments in the writings of Palamas, Ritsos, Anghelaki-Rooke, and Dimoula'. *Journal of Modern Greek Studies* 9 (1): 171-189.

Καλλιδώνης, Πάνος. 1981. *Η θρυλική Μάνη. Ιστορία – Λαογραφία – Μοιρολόγια*. Πειραιάς.

Κάσσης, Κυριάκος Δ. 1980. *Μοιρολόγια της Μέσα Μάνης. Ανέκδοτα κείμενα και άγνωστα ιστορικά μοιρολογιών και οικογενειών. Τόμος Β'*. Αθήνα.

Κάσσης, Κυριάκος Δ. 1985. *Σάτιρες της Μάνης (Τσάτιρες)*. Αθήνα.

Κουτσιλιέρης, Ανάργυρος. 1997. *Μοιρολόγια της Μάνης. Μνημεία Γλωσσικά – Ιστορικά – Λαογραφικά*. Αθήνα: Εκδόσεις Μπεκάκος.

Λυδάκη, Άννα. 2004. «Εικόνες γδικιωμού στη λαϊκή λογοτεχνία της Μάνης», στα «Πρακτικά Στ' Πανελληνίου Συνεδρίου, Λιμένι-Αρεόπολη Λακωνία, Γλώσσα, Ιστορία, Πολιτισμός», Λιμένι-Αρεόπολη, 14-16 Μαΐου 2004, Λακωνία, σελ. 38-58

Μαλεβίτσης, Χρήστος. 1999. *Το δημοτικό τραγούδι ως περιεχόμενο της συνειδήσεως του νέου ελληνισμού*. Αθήνα: Ευθύνη.

Μερακλής, Μιχαήλ. 2004. *Λαογραφικά ζητήματα*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

Σαΐτας, Γιάννης. 2001. *Μάνη. Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*. Αθήνα: Εκδόσεις Μέλισσα.

Seremetakis, Nadia. 1991. *The last word. Women, death, and divination in Inner Mani*. Chicago: The University of Chicago.

Σερεμετάκη, Νάντια. 2017. *Η Τελευταία Λέξη. Στης Ευρώπης Τα Άκρα - Δι-Αίσθηση, Θάνατος, Γυναίκες*. Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο.

Varvantakis, Christos. 2013. *Emotion, Performance and Death Ritual in Inner Mani*. Freie Universitat Berlin (unpublished PhD Thesis).

Μανιάτικη λαογραφία

Κάσσης, Κυριάκος Δ. 1980. *Μοιρολόγια της Μέσα Μάνης. Ανέκδοτα κείμενα και άγνωστα ιστορικά μοιρολογιών και οικογενειών*. Τόμος Β'. Αθήνα.

Κάσσης, Κυριάκος Δ. 1985. *Σάτιρες της Μάνης (Τσάτιρες)*. Αθήνα.

Κάσσης, Κυριάκος Δ. 1979. *Μοιρολόγια της Μέσα Μάνης. Ανέκδοτα κείμενα και άγνωστα ιστορικά μοιρολογιών και οικογενειών*. Τόμος Α'. Αθήνα.

Καλλιδώνης, Πάνος. 1981. *Η Θρυλική Μάνη. Ιστορία – Λαογραφία – Μοιρολόγια*. Πειραιάς.

Καλονάρος, Πέτρος. 1981. *Μάνη*. Αθήνα.

Κουγέας, Σωκράτης. 2000. *Τραγούδια του κάτω κόσμου: Μοιρολόγια της Μεσσηνιακής Μάνης*. Αθήνα: Το Ροδακίό.

Κατσουλάκος, Δημήτρης. 2002. *Η Νότια Κοίλη Λακεδαιμών και τα μοιρολόγια της*. Αθήνα: Πατάκης.

Κουτσιλιέρης, Ανάργυρος. 1997. *Μοιρολόγια της Μάνης. Μνημεία Γλωσσικά – Ιστορικά – Λαογραφικά*. Αθήνα: Εκδόσεις Μπεκάκος.

Πασαγιάννης, Κώστας. 1928. *Μανιάτικα μοιρολόγια και τραγούδια*. Αθήνα.

Πατσουράκος, Ιωάννης. 1910. *Η Μάνη και οι Μανιάται*. Πειραιάς.

Ραζέλου, Σταυρούλα. 1870. *Προοίμια μοιρολογιών λακωνικών*. Αθήνα.

Σκοπετεά, Σοφία. 1972. *Τα μανιάτικα μοιρολόγια*. Αθήνα.

Ελληνική λαογραφία

Ιωάννου, Γεώργιος. 1977. *Τα δημοτικά μας τραγούδια*. Αθήνα.

Κυριακίδου- Νέστορος, Άλκη. 1978. *Η θεωρία της ελληνικής λαογραφίας. Κριτική ανάλυση*. Αθήνα.

Πολίτης, Αλέξης. 1984. *Η ανακάλυψη των δημοτικών τραγουδιών. Προϋποθέσεις, προσπάθειες και η δημιουργία της πρώτης συλλογής*. Αθήνα.

Πολίτης, Νικόλαος. 1914 [1886]. *Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*. 6^η έκδοση. Αθήνα: Βαγιωνάκης.

Πολίτης, Νικόλαος. 1920. *Λαογραφικά σύμμικτα. Δημοσιεύματα λαογραφικού αρχείου*. Αρ. 1. Αθήνα.

Σηφάκης, Γρηγόρης. 1988. *Για μια ποιητική του ελληνικού τραγουδιού*. Ηράκλειο.

Ανθρωπολογία – γλωσσολογία – λογοτεχνικές σπουδές

Andromedas, John. 1962. The inner Maniat community type: A study of the local community's changing articulation with society. Columbia University (PhD Thesis).

Beaton, Roderick. 2004 [1980]. *Folk poetry of Modern Greece*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press.

Danforth, Loring. 1982. *The Death Rituals of Modern Greece*. Princeton: Princeton University Press.

Giaxoglou, Kyriaki Korina. 2008. Maniat laments as narratives: Forms and Norms of Entextualisation. King's College London (unpublished PhD Thesis).

Holst-Warhaft, Gail. 1992. *Dangerous voices: Women's laments and Greek literature*. London: Routledge.

Mirambel, André. 1929. *Étude descriptive du parler maniote meridional*. Paris: Éditions de Boccard.

Seremetakis, Nadia. 1991. *The last word. Women, death, and divination in Inner Mani*. Chicago: The University of Chicago.

Wilce, James. 2009. *Crying shame: metaculture, modernity, and the exaggerated death of lament*. Hoboken: Wiley-Blackwell.

Varvantakis, Christos. 2013. *Emotion, Performance and Death Ritual in Inner Mani*. Freie Universität Berlin (unpublished PhD Thesis).

10. Συμπληρωματικά Τεκμήρια

α. Κείμενα (πηγές, αρχειακά τεκμήρια κτλ.)

Για περαιτέρω πηγές και αρχειακά τεκμήρια:

- Αρχείο Δικαίου Β. Βαγιακάκου, Τμήμα Λακωνικής Βιβλιογραφίας, Βιβλιοθήκη Σπάρτης
- Εταιρεία Λακωνικών Σπουδών (Χαρ. Τρικούπη 63)
- Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ): <http://www.elia.org.gr>

- Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας:
<http://www.kentrolaografias.gr/>

β. Χάρτες

γ. Οπτικά και ακουστικά τεκμήρια (σχέδια, φωτογραφίες, αρχεία ήχου, βίντεο κτλ.)

Ενδεικτικά παρατίθενται οι παρακάτω καταγραφές:

2009, Μανιάτικο μοιρολόι

Σύνδεσμος: <https://www.youtube.com/watch?v=TJxqC4fiqCM>

2013, «Τσακανίκας», Μανιάτικο τραγούδι. Τραγουδάει ο Πέτρος Καλαποθαράκος από την Μέσα Μάνη. Ηχογράφηση: Φεβρουάριος 1995. Απόσπασμα από την εκπομπή «Μουσικό Οδοιπορικό», 1995, συνεργείο της ET1 καθοδηγούμενο από τον συγγραφέα-ποιητή-ζωγράφο Κυριάκο Κάσση.

Σύνδεσμος: https://www.youtube.com/watch?v=mC-HQ_fx2FU

2017, Τα μοιρολόγια της Θείας Ευανθίας, Άνω Δολοί

Σύνδεσμος: <https://www.youtube.com/watch?v=HFpvWS6sjCU>

2018, Μανιάτικα μοιρολόγια στο Ιερό Κάθισμα της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Δολών: Επιστημονική καταγραφή μοιρολογιών Δυτικής Μάνης από τους πατέρες του Ιερού Καθίσματος της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Δολών Δυτικής Μάνης

Σύνδεσμος: <https://www.youtube.com/watch?v=KoevStUbuVc>

δ. Διαδικτυακές πηγές (υπερσύνδεσμοι)

Βλ. παραπάνω

11. Στοιχεία συντάκτη του Δελτίου

α. Όνομα Συντάκτη/-ών

i. Κορίνα Γιαξόγλου

ii. Αθανάσιος Βλήτας

β. Ιδιότητα Συντάκτη/-ών

i. Κοινωνική γλωσσολόγος, Λέκτορας Εφηρμοσμένης Γλωσσολογίας στο The Open University, UK

ii. Ιστορικός, Υποψήφιος Διδάκτωρ Ιστορίας στο Université Libre de Bruxelles

γ. Τόπος και Ημερομηνία Σύνταξης του Δελτίου

Σπάρτη, Σεπτέμβριος 2020 -Απρίλιος 2021

12. Τελευταία συμπλήρωση/επικαιροποίηση του Δελτίου

11/05/2021

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΙ-ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΜΑΝΗΣ:

1. ΜΟΥΣΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ΓΥΘΕΙΟΥ
  2. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΓΥΘΕΙΟΥ
  3. "ΑΛΗΤΕΧΝΕΣ"
  4. ΣΥΛΛΟΓΟΣ "ΠΑΝΑΘΗΝΑΪΚΗ"
  5. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΠΕΤΡΙΝΑΣ "ΕΣΤΙΑ"
  6. ΣΩΜΑΤΕΙΟ ΚΟΙΝΟΦΕΛΩΝ ΕΡΓΩΝ ΠΕΤΡΙΝΑΣ
  7. ΕΝΩΣΗ ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΜΑΝΙΑΤΩΝ "Η ΜΑΝΗ"
  8. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΓΥΘΕΙΑΤΩΝ ΑΤΤΙΚΗΣ "Η ΚΡΑΝΑΗ"
  9. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΜΑΝΙΑΤΩΝ ΝΟΤΙΩΝ ΠΡΟΑΣΤΕΙΩΝ
  10. ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΟΙΤΥΛΙΩΤΩΝ
  11. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΡΕΟΠΟΛΙΤΩΝ "ΑΡΧΙΣΤΡΑΤΗΓΟΣ Π. ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ"
  12. ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΒΑΧΙΩΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ
  13. ΠΑΛΛΑΚΩΝΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ
  14. Π.Σ. ΔΡΥΜΟΥ
  15. Π.Σ. ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
  16. Π.Σ. ΚΑΡΒΕΛΑ
  17. Π.Σ. ΚΟΝΑΚΙΩΝ
  18. Π.Σ. ΚΡΗΝΗΣ
  19. Π.Σ. ΜΥΡΣΙΝΗΣ
  20. Π.Σ. ΣΙΔΗΡΟΚΑΣΤΡΟΥ
  21. Π.Σ. ΣΚΑΜΝΑΚΙΟΥ
  22. Π.Σ. ΣΚΟΥΤΑΡΙΟΥ
  23. Π.Σ. ΑΛΙΚΩΝ
  24. Π.Σ. ΑΡΕΟΠΟΛΗΣ
  25. Π.Σ. ΒΑΘΕΙΑΣ
  26. Π.Σ. ΒΑΧΟΥ
  27. Π.Σ. ΓΕΡΜΑΣ
  28. Π.Σ. ΚΑΡΕΑΣ
  29. Π.Σ. ΟΙΤΥΛΟΥ
  30. Π.Σ. ΤΣΙΚΑΛΙΩΝ
  31. Π.Σ. ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ
  32. Π.Σ. ΚΟΚΚΙΝΩΝ ΛΟΥΡΙΩΝ
  33. Π.Σ. ΜΕΛΛΙΣΗΣ
  34. Π.Σ. ΜΕΛΙΤΙΝΗΣ
  35. Π.Σ. ΠΑΛΑΙΟΒΡΥΣΗΣ
  36. Π.Σ. ΠΕΤΡΙΝΑΣ
  37. Π.Σ. ΠΡΟΣΗΛΙΟΥ
-